

P. b. b.

K
U
L
T
U
R
N
O
•
P
O
L
I
T
I
Č
N
I

GLAS

IZ SADRŽAJA:

BADNJAK

"BRATE, OSTANI DOMA!"

POBJEDA PERA LAKIĆA

DECENIJ HRVATSKOG KAZALIŠTA

UMJETNA KNJIŽEVNOST U GRADIŠĆU

NEKOLIKO RIJEČI O HRVATSKIM IMENIMA
SELA U AUSTRIJI

HIŽA DRAŠKOVIĆ: tragedija u 4 čini,
IV. čin

PJESME:

IVAN GORJUP

STJEPAN ŠULEK

ČASOPIS
N
I

GODINA II.

4
1958
BEČ

HRVATSKOGA AKADEMSKOGA KLUBA

NA KRAJU GODINE

Oni, koji su pratili naš "GLAS" od osnutka do danas znadu o čemu smo pisali, kako smo pisali i koji su bili naši ciljevi.

Do sada smo primili najviše usmenih "kritika" i mišljenja. Neki kažu da se naš jezik slabo razumije, jer da pišemo po "srpski", a ne hrvatski. Drugi opet prigovaraju, da u "GLASU" pišu uvijek ista imena i da nema mnogo članaka iz javnoga života. Na ove dvije kritike želimo reci slijedeće:

1. Uvadjanjem hrvatskog književnog jezika u Gradišće, mi oživljujemo hrvatski karakter naše nacionalne manjine.

2. Ako u "GLASU" nije bilo članaka iz života, žalimo, jer smo se više puta obratili na one, koji bi - ako bi samo htijeli - znali iz života napisati nešto više, nego to mi znamo, koji tek ulazimo u život. Osim časnih iznimaka, nismo našli u tom pogledu potrebne suradnje.

Nadamo se, da će slijedeće godine biti bolje, da će biti više suradnje i pomaganja u svakom pogledu. Mlada će generacija kapitulirati, ako joj starija generacija ne skokne u pomoć.

Nu mi smo ipak uvelikom zadovoljni našim radom, jer znamo, da je najveći dio Hrvata uz nas. Ovo je prvi pokušaj stvaranja jednoga časopisa za gradišćanske Hrvate i mi vjerujemo, da će nam svi pomoći u daljnjem njegovom usavršavanju.

Na kraju godine htijeli bi još jedno napomenuti. Mnogima šaljem više komada "GLASA". No kako nam se dotični ne javljaju, ne znamo, da li to oni "rasprodaju" ili pak "GLAS" ostane ležati na njihovom stolu. Kako su nama potrebne adrese svih naših čitatelja, to mi molimo naše zastupnike, da nam jave adrese svih onih koji primaju "GLAS".

Čitatelji, koji još nisu poslali pretplate, molimo ih, da to čim prije obave.

UREDNIŠTVO

Uredništvo "GLASA"

želi Vam

Blažen Božić

i mnogo sreće u

Novoj 1959 Godini.

BADNJAK
Nikola Benčić

Zadovoljan sam bio uvijek s našim ubogim badnjacima.

Svaki je za mene donio nešto novo, nešto uzvišenog, neobično, što se ne može pojmiti; čustvo zadovoljstva, izmirenje sa svim zlocama i teškocama, koje su pratile preko godine. Ovi dani nikada nisu bili tako jednostavni i surovi kao ostali. Ma koliko puta se oni ponovili, uvijek su donasali nešto novo, živo i lijepo u svoj svojoj jednostavnosti i surovosti. Bez sumnje sam vjerovao, da Ditešće donosi zeleno božično Drivec, nama dječji. Čar tajne otkrio se tek onda kada sam odrastao. Tajna je nehotice nestala, ali čar Božica i dalje je ostao.

Uboga je bila naša obitelj, upravo onakova, kao i najveći dio obitelji u našem selu. Živjeli smo seljački. Jeli smo pečenu tikvu i krumpire. Smatrali smo da je to najbolje pečenje na svijetu. Tako smo mi djeca jedne kasne kisne jesenske večeri pored stola veselo bedasali uz dobro pečenu gospodsku tikvu, a u našem vedrom raspoloženju ni slutili nismo, da će u našu slabo rasvjetljenu sobicu najednom sav prokisnut, s crvenim obrazom i u veselom raspoloženju, unići naš japa.

- Mamo bud se ne srdiš! Donio sam jelena.

- Kakvog jelena? - smo uskliknuli mi - Donesite nam ga japo unutra, Japooo, da li je velik? Kako ste ga hujtili....? Ništa nam on nije odgovorio, samo se tajno smiješkao, a mati ga korila što je on opet ostao tako dugo u nekoj čardi. Mi smo galamili, vrištali i upitkivali preko reda. -...japo jelena...donesite ga...imali rogove?

Kada je najmladji brat vidio da japa neće donjeti jelena, zacvilio je mučno, a mi smo još jače galamili, prekrštavali jedan drugome riječ i onda smo ostavili naše gospodsko pečenje i počeli se papi vješati za vrat i ruke. Mama je već izgubila strepljenje, pa rece: - Nuder pokaži im tog jelena, kad si već to izbrbnuo kod stara baba. Japa je malo nagle naravi, ne rekavši ništa, otidje, bez osmijeha. Lice mu se promjenilo u neku žutkasto-modru boju. Za nekoliko trenutaka povratio se japa s velikom zelenom jelicom, "zelenim jelenom". Od poda do plafona dizalo se divno zeleno Drivec. .Još je plakalo. Bijele i biserne suziče točile se kod odreska, koje su se zgrušavale u zlatne pupoljke. Čarobno su svijetlili vrši grnačica a vrh je sijevao kao betlehemska zvijezda, sa svojim dugačkim repom. Ponosno se dizalo Drivec uvis. Svaka iglica skrivase u sebi nešto tajnog, nešto, što treba navijestiti nama, siromasima, vedrim dječacima. Japa je s mirnim zadovoljstvom gledao na mamu, a ona je tužno uzvraćala pogled, pa tužno bacivala oči na Drivec; gizdavo, tajno. U sobi se s Driveca otopio led, pa počele kapati krupne hladne kapljice na zemlju, zabliztavajući kap po kap u slabom sijevu petrolejske lampe. Mi smo oko Driveca stajali razočarani, a ipak pobjedjeni lje-potom, sviježim zelenilom i bliztavim kapljicama i počeli već razmišljati o tome na koju će grnačicu što doći. - Simo cemo hori,... a simo jabuku... Medjuvremeno je japa otišao napojiti konje, a mi smo dalje pleli našom dječjem maštom. No naša je mašta nestala ko magla u suncanim zrakama, kad nam je majka tužno rekla: - Ali mi ne moremo napuniti to veliko Drivec, mi smo siromašni, nam će biti polovica dost. Ove je riječi majka izgovorila sa neobičnom tugom i drhtavim glasom. Mi smo se zagledali ko mali telici, jer za nas je riječ "siromašni" bila neshvatljiva. Mi smo bili zadovoljni i veseli. To je bilo za nas bogatstvo i sva naša sreća. No nismo imali mnogo vremena čuditi se, jer je u tom momentu stupio u sobu japa. On je bez riječi izvadio nož iz djepa, latio Drivec i počeo je razati. Kitu po kitu, svaki čkanak posebno, prije doljnje pa po redu na gore, a mi smo s izbegnutim očima, kiselim licem, začudjeno, gledali plašlji-

vo bez kuka. Sudbonosno se približavala brica sredini. Mi smo mislili da će stati, ali ne, ona je rezala dalje, nemilosrdno, više i više, pa došla do vrha i na kraju pao je i vrh u pepeo pred pec. Mlada gizdava jelica, u komadima na podu ponižena. Spregnuo se japa, sakupio rascapane grancice i bacio u plamen. Mama je mirno šivala dalje a brat je opet tragično, zaplakao. Nagnuli smo se pred poličicu pred peču i upirali oči u pec, kako zuji, buči jelica, kako iscezava u zarkom plamenu grancica po grancici. Opet se utišilo a u zraku ostao miris neobično dobre šlasti, miris ponosne jelice. No taj nas miris nije zadovoljio. Upropašteno smo upitkivali: - Mamoo zašto je japa porizal jelicu? Ponavljali pitanje, ali bez uspjeha, jer odgovora nismo dobili.

Neshvatljivo opasno se približavao Badnjak. Japa ni riječi nije kazao o jelici od one zgođe, a mi nismo mogli zamisliti Božic bez jelice. U našim smo se razgovorima uvijek vraćali jelici, prepirali se: - Ti si bil zlocest, zato ne cemo imat jelicu-srebernjacu na kojoj će i mokuš bit i pačuljak. Sve su to bile dječje mašte i igre, pune dječjeg smisla, dječje filozofije. Čekali smo, samo smo čekali, nešto drugo.

Pala je tiha studena noćca. Sijevale su zvijezdice nekom providnom svijetlošću, a čica je postala još stalnija. Napolju je vladala neka neobična tišina, a u kucicama još veća. Bio je Badnjak. Mama je izvlicala masnice, a japa je rezao duhan. Mi smo sjedeli oko stola i gledali mamu, kako posiplje izvučeno tijesto makom i turovom, i tatu, kako sporo, lagano, upravo svečano, reže duhan. Nu najednom je počeo nešto drugo rezati. Nešto okruglog, dugackog i što je bilo zuckasto-smedje boje i mirisalo kao vosak i smola. Prije na male koloture, pa prepoloveci rasprasi s čekićem, sakupi u hrpicu. Kad je gotov nasmijesi se pod mustacima, izvadi žeraviću iz ognjišta na lopaticu, stavi pod sto i posiplje tim čudnim praškom, klekne i podigne glavu uvis. Klekne i mama, a mi kao ptice u gnjijezdu okolo mame i jape. Dizao se iz dimnjače dim čarobni, širio, punio našu mala prsa nekim neobičnim cutom, dizao se dim kao u hramu. Mi smo osjećali tišinu, kao da je sve stalo, kao da je nad nama zavldao vječiti mir. Tu je tišinu prekinuo japin glas: - Zdravo Marijo... Udario nas miris Badnjaka. Među nama se proširila mlada dječja vedrina. Japa je postao blag. Smijeskale mu se velike sive oči, one su kazivale: - Egrajte se, veselite se siro-tice moje. Mi smo shvatili tu dobrotu. Tako je igrajući i šaleći prošla i večera. Tek smo svršili kad se mama povratila s punim voguncem horijov.

- Puno horijov, da budemo puno pipljicov imali, ... pi- pii, pi- pii, i počela sipati horije po sobi, a oni se kotrljali svuda, pod sto, pod postelju, u svaki kutić, a mi smo poskakali da ih lovimo, vičući: pip-ljići, pipljici. I papa je lovio, raširio svoju veliku kecelju a orasi bježali u i pored kecelje. Kad se vogunac ispraznio, otplazili smo pod postelju, pod sto i pretraživali smo svaki kutić. Poslije smo veselo pripovjedali o lovljenju pipljica, te se rugajući: - Ti si nek toliku meru nalovil, ti su dobro bizali, gle ja imam pun lekeitr. Tržili i mijenjali veceg za manjeg, a što još preostalo, stavili na potajno mjesto pod jastuk da bi u zori nasli

U toj velikoj radosti zaboravili smo na Drivece. Ova naša radost bila još veća, kad se na vratima pojavio japa s lijepim malim Drivecem, a mama s malim paketicom u ruci. Pobjedonosno smo zaviknuli mi: - Kriskingil, kriskingil. Istina, Drivece nije bilo onako vitko, svijetlo i to je bila tek polovina onog "zelenog jelena", ali ipak isto onako gizdavo, ponosno, čemu smo se mi tako skreno veselili. Japa je Drivece vrpcom svezao na sredini sobe za meštarsku gredu, mama je raspokala male paketicе, a mi smo s neobičnom radošću i veseljem vješali naše uboge malenkosti na Drivece. Kitili smo Drivece bez da bi mislili, kakvog to ima smisla. To smo mi samo osjećali. Soba se punila dahom jelove smole i kao da se nešto iz osmoljenog daha šuljalo, sakrivalo, čemu se ne može odrediti mjesto, što se ne može nazvati, što puni svačiju dušu, što se zove badnjačkom srećom. Veseli smo bili svi. Na sredini

bijelilo se s anjelskim vlasima objamljeno Drivece, kao da je i u sobi pao snijeg. Zablještale su voštane svijeće, digla se tiha pjesmica, lagano, puna snage mladih glasova: - Pastiri stante se... Pa zatim i druge božićne pjesme. Pjevali smo punim grlom, veselo, da se od dragote čak i sobica topila. Osjećali smo da ova noć znači nešto više nego neka druga. U ovu našu radost je jedamput zaturila poznata truba pastira-svinjara.

- Zašto trubi sad japo, pitali smo svi. Zna, - počne on milim radosnim glasom - kad se mali Jezus narodil, onda je anđjel pastirom prvim nazvistik da se j' Jezus narodil i to nazvisćenje daje sad naš dobar pastir. Idi mila majko pak mu odnesi meru od te masnice pak i neki krajcer. Mama je odrezala veliki komad od ovog i onog, pa se požurila. Kad se vratila, radosno je rekla: - Naš pastir si već tri velike vriče nabral, i žena mu pomaže, a on nek trubi da svaki zna što je Badnjak.

- Čemo 'oš jačit dica?, pita japa.

Mi nismo bili pospani pa smo nastavili s pjevanjem, ponovno od početka, božićne, a zatim marijanske i druge pjesme sve do ponoći. Kad se približila ponoć, veselo smo se počeli spremati na polnoćku. Mama je pripremila "badnjački poster" po našem običaju. Sto je postrla bijelim postiračem. Na sred stola stavila je pšenice i veliki okrugli kruh. Pod kruh grošić a na kruh očenaš. - Tko prvi stane na Božić, grošić je njegov, rekao je japa.

S veseljem smo krenuli na polnoćku. Studeno je bilo. Ova nam je studen ipak ugodala. Nebo je bilo blago rasvijetljeno od tisuć zvijezdica. Tiho smo išli. Pod našim sitnim nožicama škripio je snijeg. Mala naša crkva je već bila puna. Svijeće su gorjele punim žarom. Tiho je bilo. Tu i tamo čuli se samo neki klopoti, ali i ti su zamuknuli. U tu su veliku tišinu upale orgulje s tihim laganim glasom. Glas se širio od korusa dalje do olatara i natrag pod korus, po cijeloj crkvi. Ugrijala su se srca, razdragale se duše, smeškala se surova mrka paorska lica, zaorila bujno, ali ipak dragano pjesma iz sviju usta:

TIHA NOĆ O SVETA NOĆ.

Ja sam uživao. Čuo sam odjek te svete pjesme iz daljine, iz planina, iz svemira. Radost, uživanje, lijepota. Sve se dizalo u meni najedamput. Ojamilo dušu, dragalo me, topilo i dizalo k' svemiru. Nisam znao odrediti tog nečeg što lebdi u svemiru i zadovoljava čovjeka. Danas kad sam odrastao pokušavam odrediti tu badnjačku ćut, to nepoznato visoko lebdivo i u cijelom svijetu prisutno: Sapere Dei (uživanje Boga).

MRTVOME TINU

Ivan Gorjup

Na sprovodu Tine bilo je mnogo ljudi.
I jedan moj prijatelj je bio,
Jer je htio cuti što će ljudi govoriti.
Želio sam vidjeti lebe mrtvog,
Ali nisam mogao doći u tri sata,
Jer sam imao sat kod djevojčice
Nedaleko Selske ceste
Gdje sam Te kadkada u tri sata sretao,
A nisam mogao da ne dodjem,
Jer već tri puta nisam došao,
Pa bi mi mogli reći
Da više ne trebam ni doći.

(Iz "Knjige sedmorice". Izdao: Lykos-Zagreb)

"BRATE, OSTANI DOMA!"

Slika s današnjega sela u 3 čini od Ignaca Horvatha

Igrokazi kao što je "Brate, ostani doma!" vrše u narodnoj borbi naročitu ulogu. Zato je neohodno potrebno, da se o takovim igrokazima više piše i diskutira. Ovaj moj članak neka bude samo pokušaj u tom pravcu, a mene neka u tome slijede moji prijatelji i znanci, Hrvati iz Gradišća, koji bi u tim stvarima mogli biti jači i djelotvorniji.

...

Naš je život usprkos svih mogućih zagonetaka i tajna, misaona igra, neprekidni pokret, kojeg mi formiramo čitavim našim htijenjem. Svaki je čovjek pozvan da u tom vječnom pokretu igra svoju određenu ulogu.

Uloga jednog pisca ili pjesnika zauzima posebno mjesto u životu. Pjesnik i pisac odaje nam sebe, svoj unutrašnji svijet, s ciljem da nam pokaže sebe, kako bi smo mogli saznati njegovo duševno i duhovno gibanje. Pjesnik govori dakle nama. Tekst pjesnika mi opet na naš način proživljujemo u našoj unutrašnjosti, mi njegov tekst našim vlastitim mišljenjem nekako komentiramo. Kako mi taj tekst komentiramo, kako ga mi razumijemo i shvaćamo, naša je lična stvar, a ne stvar pjesnika, stvaraoča. Ako mi sami nemamo ideja, onda nam ih daje neko drugi. Na svaki način potrebno je, da mi nešto imamo. No kad nam neko ukaže na ideje, mi onda te ideje prihvaćamo ili odbijamo. Da li ćemo ih odbiti ili prihvatiti opet je naša lična stvar, stvar našega ukusa, odgoja i pogleda na svijet. Ako nam niko ne bi svraćao pažnje na kulturnu djelatnost i ako mi sami ne bi imali nikakvih pametnih misli, onda bi smo mi bili jako siromašni. Na sreću u narodu se rode ljudi, koji stvaraju djela i koji nam time onda pomažu u našim ciljevima, u našem narodnom poslu.

Naš je život beskonačna borba za opstanak i sigurnost, borba za više ciljeve, nego što imaju životinje. Ti elementarni životni nagoni mogu se posmatrati u svim ljudskim zajednicama, svejedno malim ili velikim, između svih naroda i rasa, između malih grupacija, klasa i partija. Te partije, grupe i rase, ti mali i veliki narodi, bore se za svoje vlastite interese, za svoje "pravo", za dobru i veliku stvar svoga naroda. Svi oni traže prava i pravdu u zemaljskim dobrima. Prema tome može se tvrditi, da se čovjekova borba može uvijek posmatrati nekako idealno. Ako ta borba prelazi granice "normalnosti", onda se čovjek, koji je tu granicu prekoračio, poziva na neka prastara prava, na neke ugovore, tradiciju ili pak na svoje naročite sposobnosti, na svoje znanje i ličnost. To bi dakle trebalo opravdati pojedince, skupine, partije, narode i rase. Jer prava ne traži ona čovjek ili ona narodna skupina koja ga ima na izobilju, kojem i kojemu je sve uspjelo što se htijelo, već prava traži onaj koji ga premalo ima ili koji ga uopće nema, prava traži onaj kojem se stalno prijete, kojem se protive, koga odbijaju. To je prirodno i sigurno dobro. To je uvijek tako bilo. U svim se vremenima borilo iz nekih "idealnih" interesa. Čovječje je djelovanje bilo, i jest uvijek plansko. Motivi djelovanja trebaju biti smisao nečega. Pravi su pjesnici to uvijek znali i oni to i danas znaju.

U umjetničkom prikazivanju života mora biti naglašena osnova izvjesne vrijednosti. Ta vrijednost mora doći u javnost na diskusiju. Ako sada te vrijednosti između pojedinaca, to jest stvaraoča i javnosti u kojoj on djeluje, dodje do izvjesnih razlika i međusobnih protivnosti, to onda ne mora biti tako tragično, jer te stvari pripadaju prirodi čovjeka. Jedan naročiti igrokaz ili drama jedne će izgrađivati a druge neće, jer se problemima te drame ili igrokaza uopće ne žele zanimati. Drugi pak smatraju da su stvari u toj

drami pogrešno postavljene, da ono, što pisac misli da je vrijedno, uopće nije vrijedno i slično.

Igrokaz je kod malih naroda najbolja tribina narodnog htijenja, narodne borbe. Ako igrokaz prikazuje narodne probleme, onda će on kod naroda podizati životnu volju i zdravi i svijetu bliski idealizam. Igrokaz "Brate, ostani doma!" ima taj cilj. Autor igrokaza obraća se hrvatskom seljačkom narodu, koji je do jučer živio starim "parijahalnim" načinom života i kod kojega se prodiranjem civilizacije u selo pojavljuju novi problemi i poteškoće. U igrokazu se vidi, da hrvatsko selo u Gradišću više nije selo od jučer, već selo današnjice, gdje se počelo tehničkim sredstvima obradivanja zemlje. I tehnika unosi u selo novi duh. Autor nam u svom igrokazu pokazuje seljake, koji razmišljaju o sebi, o svojoj prošlosti, o zemlji i budućnosti. Starci su u igrokazu prema mladima prilično skeptični, jer u mladima nema više onog starog seljačkog duha. Autor igrokaza, Ignac Horvath, kao predstavnik starijeg pokoljenja želi naglasiti baš tu razliku između starog i mladog pokoljenja.

"Brate, ostani doma!" Sam nam naslov govori što pisac želi i kakova je tendencija igrokaza. Ostani, brate, kod kuće, obraduj svoju zemlju i ne biježi bez potrebe u grad! Ta uvidi, da je kod kuće potrebno dobrih i vrljih gospodarara, da bi se selo moglo prilagoditi novom vremenu i novom načinu obradivanja zemlje! Autor, kao iskreni hrvatski rodoljub prikazao je hrvatsko selo samo s hrvatskog stanovišta. Ako bi smo taj igrokaz htijeli usporediti sa stvarnošću burgenlanskog sela uopće (i onih koji govore njemačkim jezikom), onda primarna zamisao autora sigurno ne bi naišla na opće odobravanje stanovništva, jer u igrokazu nisu prikazani tipični problemi burgenlanskog sela uopće (južnog i sjevernog djela Gradišća). Ovaj igrokaz vrijedi samo za nas Hrvate, u našoj borbi za narodni opstanak. Čim mi dulje ostanemo vjerni našem Gradišću, tim ćemo mi biti jači i vitalniji.

Kratki sadržaj:

Ludvig, mladić, jedinac seljaka Petra ne može više izdržati seoski život i preko volje svoga oca, majke i sestre, odlazi u grad. Njega vuče gradski život, jer on je već u njemu polazio u školu. Selo za njega više nije selo u pravom smislu te riječi. On misli prije svoga odlaska u grad ovako o selu: "Mer to je ono, sestra, ča ti jur vas čas razlažem: Naše selo se je izopačilo. Ono zgublja, od ljeta do ljeta sve već, svoje seljačko lice i svoju dušu. I nastaje nešto, ča nij ni varoš ni selo, nego pol ovoga, pol onoga. Ja ne znam bit šišmiš, pol-čira-pol-miša. I zato, kađ ne morem bit na selu pravi seljak, cu bit radje varoščan na varošu." Ludvig se je u gradu namjestio kao knjigovodja kod jednog oveceg poduzeca. Njegova mu sefica pomaže na svakom koraku. Živeći u gradu Ludvig se stalno sjeća na svoj kraj i na zemlju čiji je on sin. Tako Ludvig nije prihvatio prijedlog svoje sefice, da postane njen kompanjon i da udje s njom u bračni život, već je radije odlučio poći natrag u rodnu kucu, gdje ga čeka otac i hižno gospodarstvo. Ludvig se vraća u ocinski stan upravo u času očeve bolesti. Na povratku u ocinski stan, on govori ovako: "I spoznao sam, Marica, kako nisam imao pravo, kađ sam ti govorio, da človik mora pojt u varoš, ako kani živiti kot kulturni človik. I pod seljačkom kapomastrikom zna bit mnogokrat jako vidna, prosvicena glava. Ča se je nekad govorilo o našem zaostalom paoru-najzadnjaku, to već zdavna ne valja."

Ludvig se povratio svojoj obitelji i zemlji i svojoj vjernoj djevojci Cili. Tako se izbjegla tragedija u seljačkom stanu, koja bi, da se on nije povratio natrag, sigurno bila neizbježna.

U ovom okviru sukobljuje se stara i mlada generacija sela. Predstavnici stare generacije su Petar i Tomas, a predstavnik mladog pokoljenja je mehaničar Karol. A Ludvig ne? Da i on, ali on nije tipičan. Takovih idealnih ljudi kao što je Ludvig uopće nema.

Ludvig samo tumaci neke prilike na selu. Tko bi danas u drugoj polovici 20 stoljeća pošao primjerom Ludviga? Sigurno nitko. Nu autor idealiziranjem svojih likova u igrokazu svraća svom narodu pažnju na selo. Treba raditi na unapredjenju seljačkog gospodarstva! Autor kao da se pomalo ruga modernom mehaničaru Karolu, ali on ipak nije protiv moderniziranja sela. Čujmo Ludviga nakon što se je on povratio natrag u dom: "Mi današnji mladi ljudi smo prevec začarani novotarijama, kot ste tolic rekli, i nestrpljivi smo, ter bi veljek preskočili par deset ljet. A svaki razvitak je nek onda zdrav i trajan, ako se polagano rađi novo iz staroga. To valja osebužno za seljačko gospodarstvo. Najvažnije je pak, da seljak ima opet jaku družinu. Onda ga ne hte tražit časovito manjkanje djelačev i visoki tobri; i on ce svojom družinom predurat svaku tucu i nesriču i sve gospodarske krize." Ovo je sigurno pravo mišljenje autora.

U opisanom okviru dolaze dalje do izražaja neke hrvatske seljačke navike: kiritov, seljačko gostoprinstvo. Izvrsno je okarakterizirana susjeda Jula, ta moderna seljakinja, koja gleda samo za profitom, koja bi svu svoju djecu poslala u grad na školovanje. Selo od jučer vidi se u brbljavoju kumi, koja sve zna. Mlade su djevojke pune briga o svojim momcima. Stari je otac simbol mudrošti i duševne jakosti. On uvijek vjeruje u dobri i srećni ishod kucne drame, i onda kad stvari izgledaju dosta loše. U igrokazu se vidi novo hrvatsko selo, ne više ono staro od prije 50 godina. Tu ruži motor, auto. Vidi se uniformirani mehaničar, djevojke cesto spominju Beč, industrijski grad. Jednom rječju, u selu diše novi duh, duh prodiranja tehnike, koja eto tom mirnom selu narušava mir i s pravom zabrinjava staro pokoljenje. Tu živi danas staro i novo pokoljenje, koje ce se složiti samo onda, ako se te novotarije sprovadja u djelo polako i promišljeno.

Interesantna pojava je Ludvikova šefica Schiferka. Njeni su pradjedovi takodjer bili seljaci. I ona se toga rado sjeca. Ni ona nije ličnost is stvarnošti. Treba samo pokazati, da seljastvo nije ništa manje vrijedno, vec da je potrebno sposobnih i vrlih gospodara, koji ce biti u stanju zahtjeve vremena prilagoditi u selu. Kao što su gradu potrebni talenti, tako su eto oni potrebni i selu.

Lica u igrokazu (osim Schiferke) govore čistim hrvatskim jezikom. Tako Hrvati u Gradišću više ne govore. Ignac Horvat nije u svom igrokazu, pokazao svu jezičnu pobrkanost hrvatskog stanovništva u Gradišću. Dobro je tako. Igrokaz pokazuje bogatstvo hrvatskog gradišćanskog jezika.

Ignac Horvath - kao i svi hrvatski rodoljubi - sklon je suvišnom idealiziranju. Sadržaju u svojim knjigama. Ta idealistička crta pisca Ignaca Horvatha naročito pak se vidi u igrokazu "Brate, ostani doma!". Sigurno pada idealističko mišljenje u bludnju, ako se klanja istinske problematike stvarnošti. "Brate, ostani doma!" stoji na rubu prave stvarnosti u Gradišću i onoga kako bi se željelo da bude. Nu to je sigurno naizrazitiji igrokaz sadašnjice u Gradišću i taj igrokaz sigurno predstavlja jedan korak naprijed u razvitku hrvatsko-gradišćanske drame. U skoroj budućnosti sigurno ce se pojaviti više igrokaza i drama s takovim ili sličnim sadržajem.

"Brate, ostani doma!", neka se samo prikazuje po hrvatskim selima u Gradišću i taj ce igrokaz sigurno ispuniti jedan dio svoje zadace. Koji su protiv takovog prikazivanja problema, neka pokušaju sami pisati i neka onda pišu onako kako oni misle, da bi bilo bolje i svrsishodnije. Materijala ima dosta. Prikaz Hrvata u gradu. Njihov život u gradu i njihova veza s domovinom. Radnička atmosfera. Problem otudjivanja. Život studenata u gradu i njihov odnos prema pradjedovima.

Na posao!

POBJEDA PERA LAKIĆA

Za stolom su sidili Pero Lakić i Anton Tubić. Pokraj njih mnogo zanimljivih i manje zanimljivih lic. U dvorani svirali su muzikanti neku čes-melodiju. Gosti se nisu razgovarali, nego su gledali velikimi očima u muzikante. Stariji malo pospano i nezadovoljno, jer bi se rado razgovarali. Samo mladi pari se nisu obazirali na muzikante, nego su si gledali u oči i gladili se jedan drugoga. Anton Tubić doživljavao je svim tijelom ritam.

"Si vidio, kako se je začrpljenila Danica. Da sam to znao, ne bih je bio podbo za Gludovca. Komična ženska. Lipa nij, ne bih se mogao zaljubiti u nju."

"Ali ima lipo tijelo. Jako razvijene prsti", reče Pero Lakić.

"Je zaista muzikalna? Čuo sam, da svira dobro klavir."

"Po notah. Sumnjam malo u nje sluh."

"Ha ha ha, kako sam i mislio. Ali poslušni, ovo je interesantan kusić", obrati se Tubić opet k muzici, mašujući rukom, kod da dirigira. Pero Lakić tukeće prstih slabo po stolu. Kani pokazati, da je shvatio ritam.

"Kako bih se mogao izbaviti od ovoga komičara?, misli on. Je li je shvatio malo prije Jože Gludovac situaciju? On me još uvijek smatra za svojega intimnoga prijatelja. Na gimnaziji mi je povidao o svojih tajnih ljubavih. Ja njemu o svojoj Danici. A sad se i on zaljubio u Danicu. Danica je uvijek pokazivala za njega neobičan interes. Kako se je zarumenila, kad ju je Tubić podbo! Jože mi je rekao, kako se jako boji, da se zaljubi u nju. 'Ona se zažari odmah za sve novo, mi je rekao, toga se bojim za kasnije. 'Predpostavljao je, da je meni čisto razumljivo, da je sada i on u nju zaljubljen." Muzika je nastala vrlo glasna i strastvena. Pero Lakić je prestao da tukeće prstih po stolu. Pogleda svojega susjeda Tubića. Taj je čisto u ekstazi. To je malo nasmejalo Lakića. Možda je u toj ekstazi vidio slabost ovoga ironičara do krajnosti. Mislio je, da ima sada i on prava na neka osjecajna gibanja duše, ka je osmihavao Tubić, dokle se nisu ticala njega. "Kako su nastali melankolični oči Joža veliki, kas smo se rastali pred dvoranom, misli Pero dalje. Tubić ga je podbadao, a Jože nij ništa shvatio. Odgovarao je čisto ozbiljno na Tubićeva ironična pitanja. A ja sam se morao glasno smijati baš u tom času, kada sam mu pružio ruku. Kako su me začudjeno pogledali njegovi sentimentalni oči. Sigurno nij shvatio situaciju, ali je čutio u podsavjesti moje izdajstvo. Danica mora ipak, da se interesira za me, misli on dalje. Kako se je privijala samo k meni, kad sam bio kod njih s mojimi roditeljih. A i sada se razara za moje ideje i prisvajava ih. Mora biti, da je nje interes za Tubića samo privremen, a kad izgubi svoju novost, povratit će se opet k meni."

"Ti nisi bio kod plesa prošle nedilje, je li, pitao je opet Tubić. Morao bi bio vidit Gludovca, kako se je jadao na me. Danica je najme pokazivala otvorenu želju, da pleše samo s manom. Kakovi su uostalom odnosi med tobom i Danicom? Čuo sam, da je tvoja velika ljubav."

"Ništa naročito, naši roditelji se poznavaju jur od davna. Za vrime moje romantične dobe sam imao doduše interes za nju. Strašno naivna žena. Dok se vec puti smije najslobodnijim šalam, uznemiruju ju s druge strane čisto obične stvari. No moja je osjecajna doba prošla."

"Znam, pitao sam Danicu o vaših odnosih, i...", Tubić prigine naglo glavu, kreće rukom, kot da bi hustio.

"Aha, misli Lakić, za to mi se je tužio Jože. Ali ča je rekla samo Tubiću? 'Ima zaista nikakovoga interesa za me? Neću pitat Tubića dalje. Ufam se, da će sam početi. - Danica ima zaista lipo tijelo, misli dalje, je li je uzbuđivala u Joži kakove želje. Je li ju je milio. Teško, da si to predstaviš. Ali uostalom, Bog zna."

-Gleda na svoj sat- "Bila bi doba domom, ako kanim sutra na predavanje. Ali kako, da to razjasnim Tubiću? Čisto u podsvijesti Latica javlja se strah pred takovom argumentacijom. Tubić bi mogao reagirati na takove malogradjanske osjećaje ironijom." Do sada se je vladao prema meni čisto dobro. Vjerojatno misli, da imamo iste karaktere. "Lakić je razumio do sada zaista dobro, da izbjegne ironiju Tubića."

"Danas se čutim zaista po po kuclju", veli Tubić. "Izvršno, misli Lakić, sada će predložiti sam da otidemo."

"Ostavila me je najme moja mala na cidilu."

"Tako?, veli Lakić, ona, s kom si tamo kod izleta naslikan? Obisit, drugo ti ne preostaje, veli Lakić čim ironičnije. Misliš da je zauvijek konac, ili je samo mala svadja?"

"Mislim da je zauvijek. Bižat ne kanim za njom."

"Oj, oj, misli Lakić, sentimentalni osjećaji kod svemogućega Tubića."

"Pogledaj toga gitarista, veli uzrujano Tubić, izvršno", i bulji njegovimi veoma eksponiranimi očima u svirača.

"Gludovac mi izgleda strašno sentimentaln, veli po nekom času opet Tubić. "Mislim da obožava slatke šlagere, iako ima drugače dobar sluh."

"U tome se, mislim, varaš, naročito ča se tiče muzike. On ima doduše jako pobožne oči, ali to imaju većinom svi južnjački tipi. Ne znam, je li si jur vidio na slici Polić Kamova. Ta isto jako pobožno gleda, ali u stvari je upravo obratno. Gludovac isto nij toliko sentimentaln, koliko naivan."

"Ne znam. Ne poznam ga tako daleko." Sada misli Pero, da je došao časak, da predloži Tubiću, da bi otišli. "Bolje da mu ne velim, da se ipak još veoma interesiram za Danicu. I on mi je govorio doduše o svojoj nesrići. Ali kod mene bi ipalo to smišno, osebujno sada."

"Meni se vozi za deset minut posljednji tramvaj. Mislim da bi mogli projt", predlaže malo nesrceno Lakić.

"Čekaj još samo malo. Danas nisu još svirali "trne love". To je divan šlager. Meni se strašno vidi. Tebi ne? Uostalom moreš se vozit i autobusem. Zvan toga je ovde jako dobro vino. Ali se tebi ne rači?"

Pero je vidio, da bi razdražio samo Tubića, ako urgira dalje u tom pravcu. "Moram izmislit drugi razlog" i veli: "Vino bi bilo dobro, ali je jako, človič bi morao jisti prije ča mesnatoga. Ja sam nažalost večerao danas čaj i kruh. Nikako mi nij dobro u želucu", i pri tom je gledao, kod da ima velike boli.

"Čekaj samo malo, samo nekoliko minut" Gosti su bili većinom jur odlazili. Samo jedna grupa mladjih ljudi je pjevala za stolom nike, bečke pjesme uz pratnju muzike. Pero je znao, da se ne vidu Tubiću bečke pjesme.

"Sada i mene boli želudac, ali od ove muzike, nasmije se Tubić. Ufam se, da će to društvo vrijeđa projt."

"Bože mili, misli Pero. To zbilja neće tako dugo projt, dokle ne odsviraju njegove pjesme. Zač sam ga samo zamolio, da ide s manom u gostionu. Je li čedu postati odnosi Joža prema meni hladnji?" Konačno se predomisli i veli malo odlučnijim glasom, da mora zaista projti, jer da ga je počeo boliti želudac.

"Znaš ča, kupit ćemo si vani kobasicu", predlaže Tubiću.

Kada je jur sidio u autobusu, mahao je sricno Tubiću, ki mu se je smijao vani uljudno za oproštaj. "Mora bit, da je bilo ipak dobro, ča mu nisam rekao ništa o Danici", sanisio se Pero i mahao rukom, dok nij izčeznuo autobus iza ugla.

DVIJE PJESME

S. Šulek

Kao mnogi mladići

Ja sam
kao mnogi mladići
ove zemlje

ja sam
koji spava
u hladnoj sobi
koga poznaju
blatne i uzane ulice
koga poznaju
stari drveni plotovi
što ogradjuju
male drvene kućice
gdje stanuju
neznani ljudi
ljudi
iz tvornica i mase

ja sam netko
čiji koraci
lutaju bregovima i stazama
gdje
nema tragova cipela
drugih ljudi
gdje
psi ne laju
gdje sam oslobođen
zurbe prenapućenog grada
i zavodljivih žena

ja sam
koji je u samoći
oslobođen
besmislene stvarnosti
jugoslavenske zemlje

koga guše
koji se guši

ja sam
koji mislim na izlaz
u novi ulaz

ja sam
koji čita dnevne novine
koji čita 'progresivne romane'
i koji bi htio učiti ono
što ga ne uče

ja sam
koji se svake večeri
lagano vraća kući
i umorno baca
u tvrdi i ledeni krevet

ja sam
kao mnogi mladići
ove zemlje
bez volje da im
pomažem
bez želje da im
služim
bez idealizma da ih
branim

ja sam
koji potajno
misli
da će biti nešto drugo
kao mnogi mladići
ove hrvatske zemlje.

(1954)

Prijetelju Ivanu G.

Volim život i lijepe djevojke
volim muzeje, opere i operete
volim puno smijeha
i ona otvorena i priprosta lica volim
one naše 'primitivce'
ja volim život onakav kakav je
I ja sam prijatelj snažnih ideja
i svoga naroda
i volim snažnu renesansu druge polovice 20 stoljeća
Ja nisam za atomsku bombu
ja sam za lijepe djevojke
za mir i bratstvo cijelog čovječanstva
Ja prijatelju volim žive ljude
male i velike
sve one koji vole živjeti
i koji su za mir čovječanstva.

(Prosinao, 1958)

DECENIJ HRVATSKOG KAZALIŠTA

Kratki pregled hrvatskog dramskog i glazbeno-scenskog stvaralaštva u domovini kroz period 1946-1956

Opće značajke

U svojoj ambiciji ukalupljivanja svih životnih pa i kulturnih izraza, totalitarizam je naročito osjetljiv na one grane umjetnosti, koje najviše prodiru u društveni organizam, pogotovo ako su vezane uz trenutak sadašnjosti. To su prvenstveno kazalište i film. O tragičnoj sudbini "jugoslavenskog", a jasno i hrvatskog filma, nije, mislim ni potrebno govoriti. Film, koji nije samo umjetnost, već i industrija, nalazi se čvrsto u rukama režima. Za realizaciju jednog filma potrebni su milijuni, a njih ima samo država, t. j. vladajuća ideologija. Ovdje je (pod komunizmom) zavisnost od vlasti potpuna. Rezultati takvog odnosa su poznati. U Hrvatskoj je domaći film predmet opće poruge. Dok na pr. u slobodnom svijetu i gledanje na prošli rat, prerasta u jednu visoko humanističku koncepciju izmirenja, ditle se na platnima u FNRJ, uporno i dalje pojavljuju kliširani "junaci-osloboditelji", koji likvidiraju njemačko-ustaške zločince. Rezultat: prazne kino-dvorane. Relativan uspjeh postigla su samo dva filma, hrvatski "Svog tijela gospodar" i srpski "Pop Ćira i pop Spira", građena na starijim literarnim djelima, bez veze s "trenutkom sadašnjosti".

U pitanju dramske umjetnosti, situacija je mnogo kompliciranija. Koliko god režim pokušavao upregnuti hrvatsko kazalište u rudo svojih kola, potpuni uspjeh nije mogao postići iz više razloga:

1. Kazalište nije u tolikoj mjeri vezano za novac iz režimske blagajne, koliko film.

2. Film je kod nas u stvari nova umjetnost, koja se tek poslije rata počela suštavno izgradjivati. Tu je na skoro praznom prostoru, bilo mnogo lakše izgradjivati "socijalističku filmsku umjetnost", nego na kazališnom polju, gdje se tome opirala sva bogata hrvatska kazališna tradicija.

3. U svom stvaralaštvu dramski pisac je mnogo intimniji. On može napisati dramu, koja, makar i ne bila odmah izvedena, predstavlja samu, po sebi umjetničko djelo, sa svojom odredjenom literarnom vrijednošću. Filmski scenarist je, naprotiv, potpuno vezan za realizaciju svog rada. Film postaje djelo tek onda ako je izveden; sinopsis, scenarij, režijski nacrt, sami po sebi ne predstavljaju ništa. Zato dramski pisac može stvarati u subjektivnoj nadi da će njegovo djelo biti bar u budućnosti, izvedeno. Filmski umjetnik to ne može: on stvara u sadašnjosti i za sadašnjost.

Ovo su, mislim, ujedni uzroci zbog kojih poslijeratna hrvatska drama bar zaslužuje analizu, dok "hrvatski" film u istom periodu predstavlja u cijelosti (izuzetak sam naveo), umjetničko smeće.

U analizi poslijeratne dramske produkcije u domovini, moramo u prvi plan postaviti vremensku periodizaciju, koja je objašnjenje, a ujedno i dokaz neuspjeha, što je na polju kazališne umjetnosti doživio "socijalistički realizam". Prva je faza "socijalističkog realizma" (od 1946 do 1952-3), kada se u kazalištima pojavljuju samo sa izrazitim režimsko-propagandnim tendencijama, pa bilo to i na uštrb najosnovnijih umjetničkih vrijednosti. Druga je faza (od 1952-3 do 1956...) prodora zapadnjačkih shvaćanja o kazalištu, kada se bar u formi odstupa od zdanovskih šablona i prima moderna koncepcija o pozornici, a propagandno-ideološki moment nije onako bezobrazno drčav, kao u prvoj fazi.

Period socijalističkog realizma

Počelo je s "Kaznom" Ivana Dončevića (1946). Predmetna je drama najizrazitiji odraz skućenosti i društvenog siromaštva sredine u

koj je nastala; najevidentniji dokaz, koliko nisko pada jedna umjetnost, kada je dirigirana od strane režima. Čitavu dramsku radnju možemo izraziti u obliku jednog grafikona: gore je debela, ravna, crvena-režimska linija. Djelovanje likova se sastoji u udaljivanju, odnosno približivanju od spomenute crte. Tko svoju životnu putanju uklopi u generalni crveni tok, sretan je čovjek, pobjednik. Time ujedno rješava sve svoje materijalne i psihičke probleme. Tko se pak udalji od iste, mora biti uništen, satrven, zbrisan. Kazna. Mora biti kažnjen. To je vrhunski moral. Osveta za napuštanje jedine prave, od komunističkih kumira, posvećene smjernice. Ničeg drugog ne može biti. Tko sumnja, već je izdajica. Kazna. I samo kazna. Kañjavanje, kažnjavanje do u beskonačnost... Ako još takvu tematiku obradjuje pisac bez imalo dramskog talenta, bez smisla i za onu najosnovniju reljefnost, trodimenzionalnost likova, onda takova drama mora zaista biti kazna, kazna za gledaoce, koji je gledaju i glumce, koji je izvode.

"Povlačenje" Mirka Božića (1947), dugovremena smatrano za najbolju poslijeratnu "jugoslavensku" dramu, predstavlja zaista s tehničke strane izvjestan napredak. Ali samo s tehničke strane. Božić je pokazao da posjeduje izvjestan dramski talenat, dozu pismenosti i smisao za razvijanje radnje. Da ode dalje, nisu mu dozvolile šablone, na čijem je provodjenju budno bdio Radovan Žogović, sa svojom četom piskarala po liniji i zanatu.

"Povlačenje" po dramaturškoj tehnici spada u red t. zv. drama sredine, "drama ambijenta", bez glavnih junaka kao nosilaca radnje. U taj genre spada i Gorkijeva drama "Na dnu života", za mene jedno od najvećih djela djela svjetske kazališne literature. U čemu je draž Gorkijevog epa, u propalima? U tome što svaki od njegovih odrpanih junaka ima dušu, što predstavlja svijet za sebe i dramu za sebe, što sva ta razočaranja, krahove i apsurdne nade nosi svaki od njih duboko u sebi, u svojoj osobi, motivirano sobom i svojim bićem, koje su tu, sticajem čudnih tokova sudbine, našlo u istom brlogu desetkom drugih sličnih bijednika, ali koji su u taj brlog došli svak svojim putem, pa još i tu, na dnu života, žive svak svojim, bilo da očekuje, kao glumac, odlazak u zemlju izlječenja, kao Nastja viteza pod balkonom, bilo da se, kao Vaska Pepel probijaju realnijim stazama. Takova atmosfera drame, koja je mozaik individualnih sudbina u istom prostoru, može biti drama. A Božić? Apstrahirajući čak i to, da Božićev prikaz jednog, čisto ustaški organiziranog samostana, pred "narodno-oslobodilačkom vojskom" ima izrazito politički i režimu dodvorivački smisao, sa čisto estetske strane, njegova drama nema vrijednosti. Nema je zato, što nijedan od likova drame ne živi vlastitim životom; svako je lice tu samo zato da bi dokazalo autopravu apriori postavljenu političku parolu. I svi su ti fratri, opasani revolverima, crni samo zato što nose crnu mantiju, što su fratri, a ne da bi njihova negativnost bila objašnjena nedostatkom individualnih karakternih svojstava. Isto tako svi borci "oslobodilačkog pokreta" su svijetli samo zato, što su članovi tog pokreta, a ne zato što bi posjedovali izdizavajuće ljudske kvalitete. Ukratko, potrebno je prije biti član pokreta, pa onda se mogu dobiti ljudske kvalitete; i obrnuto, potrebno je navući crnu mantiju, i ipso facto, postaje se krvolok, podlac... Apsurnost i ograničenost ovakvih protuumjetničkih postavki ne treba dokazivati.

U dvije drame Ervina Šinka "Osudjenici" (1952) i "Strašna sreća" (1954), socijalistički je realizam doživio na hrvatskoj pozornici svoj poslijednji, nedvojbenu fjaso. Ne samo da je kazalište bilo potpuno prazno već na prvim reprizama, usprkos švestrane agitacije po školama, poduzecima, uredima, tvornicama, nego je čak i kritika, strogo ovisna o režimskoj liniji, kao i čitavo "jugoslavensko" novinstvo, moralo, dakako, u vrlo blagoj formi konstatirati da su Šinkove drame obične papirnate konstrukcije, bez života i stvarne umjetnosti. Prva "Osudjenici", tretirajući pojavu dekadence starih komunista, jasno, u tada informirovskim zemljama, imala je u sebi još koliko toliko istine, iako date s vrlo malo duha i umjetničkog smisla.

Druga, naprotiv, u kojoj jedna žena za vrijeme prošlog rata, da bi spasila sebe i svoju djecu, počinja "zločin", suradjuje s "okupatorom" i zato mnogo godina nakon toga biva nemilosrdno kažnjena (a autor istu smtra sasvim opravdanom i potrebnom), prešla je svojim sturim gledanjem, svojom nehumanošću svaku mjeru. "Konstruktor je savladao umjetnika", rekao je B.M. u zagrebačkom "Vijesniku". Meni se samo čini, da je ovdje konstruktor bio u situaciji Don Quiotea, koji svladava... ono, čega uopće nema. Zanimljivo je svrnuti se na diskusi, koja je povodom "osudjenika" bila pokrenuta u "Društvu književnika Hrvatske". U diskusiji su sudjelovali Joža Horvat, Ivan Dončević, M. Matković i ostali socijalistički "književnici". Od početka do kraja pljuštale su samo i isključivo fraze. Horvat je na pr. ustanovio, da Šinko pokazuje "živ interes za ljudske odnose" (daleko li je srecom od interesa za nešto do umjetničke konkretizacije tog istog), drugi je, mislim Dončević, rekao da Šinko "poznaje materiju o kojoj piše" i td. Do u nedogled fraze, fraze. Shvatljivo. Drugo i nije za očekivati. Joža Horvat, Dončević i drugi socijalistički "pisci" svijesni su da bi svaki širi pogled na stvar, svaka svestranija, dublja kritika Šinkovih drama, automatski oborila i sva njihova slična "ostvarenja".

Razdoblje prodora modernizma

Nakon prekida odnosa FNRJ sa sovjetskim blokom (1948) otvorena su donekle vrata kulturnim utjecajima sa Zapada. Polako, strpljivo, još prignječena gomilama papirnatog smeca, prodiru na hrvatsku pozornicu suvremenija gledanja o kazalištu. Ovo se najprije očituje u istiskivanju raznih, Ivanovih, Trnjovih i drugih parolasa, a onda samo po sebi, morao je i naš socijalistički realizam teturajući zatrubiti na uzmak, zajedno sa svojim sovjetskim uzorima. Suviše bi bilo apsurdno, pored Tanessia, Anouiliha, igrati razne "Kazne" i "Osudjenike". Afirmacija zapadne drame na pozornici hrvatskog kazališta, nužno je morala dovesti i do hrvatske drame, koja će, makar s vanjske strane, biti suvremena. Pod pojmovima "suvremeno", "moderno", ne mislim na razne ekstremnosti koje se tu i tamo pojavljuju na Zapadu, već podrazumjevam kazalište, koje s jedne strane ide u korak s nivoom svjetske filozofske misli (a marksizam, sa svim svojim rudimentima, pa i socijalistički realizam spada u filozofiju prošlog stoljeća) i s druge u korak sa stadijem razvoja umjetničkog izraza, koji bi najbolje odgovarao našem vremenu i našoj civilizaciji. Razdobljem socijalističkog realizma, naša je drama bacena bar petnajstak godina unatrag. Već triidesetih godina, u hrvatskom kazališnom životu prevladao je kazališni impresionizam, kao daljni korak od realizma. Pa iako nam vrijeme i uslovi nisu dopustili da se potpuno afirmiramo u tom stilu (nastupio je rat), hrvatsko kazalište je bilo već dobro zakoračilo naprijed. Taj se napredak više očitovao u scenskim postavkama (Gavella-Babićeve postavke Shakespearea), nego u stvaranju jedne nacionalne dramaturgije u modernom stilu (zašto nismo i to dospjeli stvoriti, rekao sam). Mišljenja sam da bi ona bila stvorena, da razvoj, nije bio nasilno prekinut. Ovako je trebalo početi iznova. Pa ipak trebalo je očekivati pune četiri godine, dok se 1952 nije pojavio Duško Roksandić sa svojom dramom "Nad ponorom". On je počinio prvi grijeh otpadništva od posvećenog realizma. Već u mottu svog djela: "Nije se dogodilo nigdje, a moglo se dogoditi bilo kada u prošlosti, može se dogoditi sada ili bilo kada u budućnosti, pod sličnim prilikama...", objavio je da i sami komunisti (Roksandić je partijac), više ne vjeruje u to da materijalna baza i razvojni stupanj proizvodnih snaga, određuju i determiniraju baš sve. Sudbina triju likova drame je sudbina tri usamljene ljudske jedinice, prepuštene zamahu ratnog vrtloga, koje se okreću u svojim putanjama kao listić papira, susreću se na tom putu, i opet razilaze, svak na svoju stranu, da nastave besciljni samotni krug, možda do novog susreta s isto tako osamljenim tijelom u prostoru.

Sasvim očit utjecaj egzistencijalizma na Roksandića djelovao je dvojako. Ne ulazeci u pitanje stvarne vrijednosti egzistencijalizma kao filozofije i pogleda na svijet, za nas je "Nađ ponorom" predstavljalo izvanredno ugodno iznenadjenje i osvježenje. Istina, diskutabilne vrijednosti, ali baš zato zbog, zbog smionosti i problematičnosti, Roksandić je uspio. Kritika je reagirala rezervirano. Nije se postavilo pitanje, vrijedi li Roksandiceva drama ili ne, nego da li je egzistencijalistička ili nije? "Egzistencijalistička, da li ne?", pitao je "Vijesnik". Ako se najme ustanovi da je egzistencijalizam po srijedi, stvar samim time ide na indeks. U protivnom može vrijediti.

S koliko se još poteškoća morala suvremena hrvatska drama susretati na putu svoje afirmacije (a mora još i danas...), najbolje pokazuje slučaj Ivana Raosa, vjerojatno jednog od najtalentiranijih hrvatskih dramatičara mlade generacije. U repertoarni nacrt Hrvatskog narodnog kazališta za sezonu 1953-4, unesena je i Raosova drama "Dvije kristalne čaše". Podjeljene su i jedine dvije uloge (Tito Strozzi i Jure Petričić). Počelo se s uvježbavanjem. Odjednom, bili su pokusi prekinuti i drama se nije nikada pojavila u kazalištu. Zašto? Nije dano nikakovo obrazloženje. Preko jedne osobe iz kazališta uspio sam dobiti dotični tekst (mislim da ga je kasnije Raos izdao u vlastitoj nakladi). Odmah mi je postalo jasno. Raos je učinio jednu neoprostivu stvar. On je gestapovskog istražitelja prikazao ne samo kao zvijer, nego i kao čovjeka. Išao je i dalje, dublje, zaronio je u duševnu prošlost tog Hermana Milera, tamo do najranijeg djetinstva i tu je našao uzroke, zašto je on postao okrutan? Najme u prvim danima njegovog života, kada su mu se skoro sva djeca izrugivala zato što je imao jednu fizičku manu, zbog koje su ga kao mladica podcjenivali, ignorirali... Pa iako je postao zločinac, tko je onda kriv? U tom istom zločinu, pri susretu s čovjekom, koji ga je jedino u djetinstvu branio, zatitra ona duboko zapretana ljudska crta. Ona i triumfira na kraju, kad Miler u nemogućnosti da spasi svog zaštitnika iz djetinstva, zajedno s njime ispija čašu otrova... Jasno da je to bilo previše. Takve stvari suviše stavlja u sumnju sve one "kazne" i "pravedne osude nad zlikovcima"...

Mislim da nikada nisam izišao iz kazališta toliko revoltiran, kao nakon primjere "Na kraju puta" Marijana Matkovića (1955). Da se odmah objasnimo. Gledao sam poslije rata neusporedivo gorih drama (Dončević, Šinko, Horvat), gledao sam ih sa ironičnom resignacijom, donekle se i zabavljajući mukama autora, koji vezuje i razvezuje papirnate niti ne bi li udahnuo život klisejima, uživio formule. Bio sam na čistu s tim da stvar ne valja, da je sve to propagandni šund, kojemu netko ne nasjeda. Ali što me revoltiralo one proljetne večeri 1955 u Frankopanskoj ulici, bila je upravo izvjesna sposobnost autora, upotrebljena na sasvim krivoj i mediokritetskoj osnovi. Koristeci se metodama retrospekcije, konstruirajući razvoj radnje na filmskoj izmjeni prizora, gdje se isprepliću stvarne činjenice i fikcije, Matković je ustvario živ i zanimljiv dramatski tok, koji se gleda ne bez izvjesnog interesa. No jao! Čemu sve to? Da bi na kraju glavne junake Žarka Župana i Nedu Gorski pokopao odvojeno od ostalih "ustaških zločinaca", jer oni ipak u duši nisu bili izdajice... Preletimo radnju od početka. U jedan, pored Zagreba, porušen eksplozijom ljetnikovac, posljednje majske noci drugog svjetskog pokolja, dolaze partizani. Među ljesevima poginulih, pronale, pored ustaških i domobranskih časnika, mladog glumca Žarka Župana i njegovu djevojku Nedu Gorski. Oficir Dorić ima zadatak da podnese izvještaj. Žarko i Neda su Dorićevi nekadašnji prijatelji. Ovaj, stoga razmišlja, da li da ih pokopa skupa s ostalima ili odvojeno (kakvog li problema!). Uto ga san savladava. Neda i Žarko se dizu iz ruševine i pričaju svoju povijest. Prvi sastanci na maksimirskoj klupi, rat, sve moguće i nemoguće okolnosti, do posljednje svibanjske noci. Tada Žarko, koji je radio za "oslobodilački pokret", bio ranjen, uhapšen i spašen od poklonika

svog glumačkog talenta, jednog domobranskog pukovnika, dospijeva u ljetnikovac, gdje se iste noći sastaje s Nedom, sada djevojkom satnika Puceljskog, da bi na kraju skupa digli ljetnikovac u zrak... Kroz oyu okosnicu promicu divlji detalji, sastanci na maksimirskoj klupi, čemu nitko od nas ne može odoljeti. Nedinu priznanje kako ju je Puceljski imao, skrajnje vulgarnim, glupim i ograničenim zaključcima. Jer sva ta povijest Nede i Žarka, povijest dvoje mladih ljudi, koji su izgubili orijentaciju u ratnom zamahu, priklanjajući se sada amo, sad tamo (a tih je doista bilo...), vrlo je živa i životna. No aspekt s kojega se to gleda, taj prokleti Doric sa svojom torbom, koji čak i mrtve zaziva u svrhe obavješćavanja, to je ono što bode uši, oči, što ruši svu vrijednost Matkovičevog komada. "Na kraju puta", moramo dakle odbaciti iz dva osnovna razloga. Prvo: principijelno: psihološka okosnica drame građena je na je na jednom čisto političkom pitanju (da li su protagonisti bili suradnici tadašnje hrvatske vlasti ili ne), koje je, kao i sva politička pitanja, više nego problematično i diskutabilno. Vrijednost takvih drama, i kada nisu loše pisane, sasvim je ograničena. Nestaje zajedno s nestankom ili rušenjem političke doktrine na kojoj je građena. Drugo: čisto estetski: izrazi, koje od početka partizani na račun svojih ratnih protivnika (djubrad, banda i sl.), ruše one najosnovnije poetsko-umjetničke kriterije, koje drama s literarnim pretenzijama ne može ignorirati. Ne želim zamarati čitaoca nabranjanjem sličnih primjera.

Matković je, izgleda, jedan od onih naših književnika srednje generacije (nažalost prilično brojne), koji svoj nesumnjivi talenat prodaje beogradskom režimu. Talenat tu i tamo izbije, ali orma, koju je nepisanim kupoprodajnim ugovorom navukao na sebe, ne dozvoljava mu da ga slijedi.

Svega par mjeseci kasnije, u jesen 1955 Duško Rokсандić dao je još jednu potvrdu svog talenta i umjetničkog poštenja, najavljenog već prvim nastupom prije tri godine. "Bijeli leptiri" (izvedeni u HNK, režija Luka Perković) su drama istine, a ne suhih vulgarnih činjenica. Istina, stvarnosti naših podsvijesnih htijenja, naših želja i njihovih zakona. Usto, kao njihov kontrast, izbijaju one druge istine, društvene, istine punog podneva i osamsatnog radnog dana. Kad se sklopovi tih dviju istina, tih dviju realnosti nadju u raskorak, nastaje ono što se obično naziva dramom. U ovom slučaju to netko može nazvati i melodramom. Mislim da i nije vžano. Jer činjenica je, da kako ni u literaturi ne možemo postaviti točne razgraničenje između, tragedije, drame, melodrame i komedije, što ne možemo izvesti ni u praktičnom životu, ako pod tim pojmom shvaćamo sav kompleks afirmacije ličnosti, od noćnih sanjarenja do ponašanja u društvu. Matematika tu najmanje vrijedi. Jer matematički jedan čovjek, koji izadje iz ratnih opasnosti živ i zdrav još k tomu časnik pobjedničke vojske, zatim se oženi lijepom, inteligentnom ženom, koja ga voli i koju on voli, zbilja nema razloga da bude nezadovoljan. Ako je on ipak nezadovoljan onda to može biti tragedija za njega i njegovu ženu, koju napušta, drama za sentimentalne duše, melodrama za površnog gledaoca i komedija za primitivca iz susjedstva. Jedan od takvih nezadovoljnika "bez razloga" je i Simon. Izgleda bez razloga. No oni ipak postoje. Rokсандić ih, istina, ne iznosi na tanjuru. Budimo iskreni i ne može. Ništa zato. Neka svatko od nas u kazalištu pridoda nešto svoga nezadovoljstva i svojih uzaludnih htijenja, nešto od onog što ga guši i sputava, pa će Simon biti potpuno shvaćen i objašnjen. I opravdan. Ja cu ga ovdje opravdati kroz sebe, a ono što je Rokсандić napisao nek bude libretto. Simon je na časove grub muškarac, ali to samo zato što je muškarac. Inače je profinjen i senzibilan intelektualac. Sticanjem okolnosti, nešto iz idealizma, pristupio je u komunističke jedinice, a da sam nikada nije postao komunist. Moral i pogledi te sredine ostaju mu strani, premda je tu snjima iz dana u dan. Njegov zapovjednik, uvažujući njegove sposobnosti, shvaća da on nije jedan od njihovih. Osjeća ono što je Mezerkovskij krasno nazvao "mirisom

druge pasmine". Simonov najbolji drug je u borbi napustio strojnicu, zato mora biti strijeljan. Zapovjednik naredjuje da to upravo izvrši Simon. Naredjenju se ne može protusloviti, pa to ovaj čini. Dobro, postoje zapovjedi, zakoni rata, ali ne postoji li nešto drugo? Nešto što je Simon jasno sojetio jedne noći kada je ležao skriven pod gomilom pruća, dok su neprijateljski skidali s hrpe granu po granu, da bi podstakli vatru, koja blijedo plamti. Zavještenje, koje je primio te noći, progonit će Simona nakon svršetka rata, dovesti ga do dubokog razočaranja u sve ono, zašto se borio, tjerati ga da traži zaborav od jedne zene do druge, a na kraju i u alkoholu. Jer ta noc, noc pod suhim grnjem koje polako ali sigurno izgara, pred očima smrti, kad život izgleda poput života bijelog leptira, onog što se ujutro radja, a s mrakom umire, bila je jedan od trenutaka kad pogled postaje savršeno jasan, a ta jasnoća pogleda dala je Simonu da vidi koliko su prazne sve maksime i dogme sredire u koju je zapao. Da, u životu mora postojati nešto drugo. Što? To Simon nije uspio vidjeti. Ali ipak sva njegova lutanja i skeratanja su težnja za tim drugim životom, koji nije život bijelog leptira. Sve je to skupa jedan nejasni, ali skreni bunt. Kuda, kamo, nije važno, samo ne u kalupe, ne u kolektivizam, ne se skrastiti... Da li je onda pretjerano ako kažem, da je Simon prvi zreli lik posljedne ratne hrvatske dramaturgije, a "Bijeli leptiri" prva uspjela drama.

Ovaj pregled ću završiti dramom, koja je uzvitlala najviše prašine i moram priznati pobudila najveće zanimanje u našoj javnosti. "Glorija" Ranka Marinkovića (1956). Osnov dramske radnje se nalazi između dviju životnih krajnosti cirkusa i samostana. Na toj se osnovi kreće i životni put glavne junakinje Jagode Glorije Magdalene. Nakon razočarenja u cirkusnom životu, Glorija odlazi u samostan. Umjesto mira i iskrenosti za čime je čeznula, nailazi tu na mladog, ambicioznog svećenika Don Jere, koji ju postavlja na oltar da oponaša čudesne suze djevice. Istovremeno, dok ona ona stoji nepomoćna, on, svirajući u orguljama Bachove sonate, počinje da nesvijesno obožava tu živu figuru. Taj se osjećaj sve više bliži površini njegovog bica i Glorija mu uzvraća. Medjutim kod Don Jere ipak je osjećaj dužnosti jaci, te ona razočarana tom dvostrukom prevarom, napušta samostan i vraća se u cirkus. Don Jere je susreće tamo po zadnji put. Razočaran u svojim ambicijama (nije postao biskup), pada pred njene noge u cirkusnoj garderobi. Prekasno to čini, jer Glorija odlazi na svoj posljednji, a ujedno smrtonosni skok s trapeza.

Ova naizgled zanimljiva i prilično pikantna dramska okosnica počiva na nizu psihološki nelogičnosti i formalnih nedosljednosti. Psihološki je najneuvjerljiviji lik Don Jere. Inteligentan, mlad svećenik, iskreno ođan svome pozivu (zbog toga guši svoju i odbija Glorijinu ljubav), upušta se u jedan takav do krajnosti primitivan i naivan trik. S kojim motivom? Da privuče narod u crkvu i kao nagradu zato da postane biskup: onda, znači radi se o jednom nesavjesnom i beskrupoloznom tipu. Dosljedno tome, čemu bi se takav čovjek uztežao da od Glorije jednostavno napravi svoju ljubavnicu? Zašto bi takav čovjek izbacio napolje Glorijinog oca, cirkusanta Fleša, koji mu nudi svoj izum, mehaniziranog Krista, što pomoću opruge izvodi čuda. A Glorija? Zašto je ona uopće napustila cirkus i došla u samostan? Taj momenat, najbitniji za razumjevanje lika susrećemo samo usput, u razgovoru neobjašnjen i nemotiviran. I konačno zašto ona napušta samostan? Da li zbog prevare s kipom? Ta ona je na to pristala! Zbog Don Jerinog odbijanja njene ljubavi? Još čudnovatiji i neshvatljiviji momenat! U labirintu sličnih psiholoških kontradikcija i nevjerovatnosti, motaju se svi ostali Marinkovićeви likovi, od Floki Fleša, koji od puzavacke udvornosti, odjednom postaje inkarnacija ponosa, pa preko Don Zanea, do monostruoznog Don Florica, što baca jabučice ispred sebe, dok se kupa. Djeca skaču i love ih, stvarajući tako živu zaštitu od eventualnih morskih pasa(!?!.)

Formalno u "Gloriji" su pomješani elementi socijalne, psihološke i poetke drame, koji zajedno stvaraju konglomerat stihova, a drama razapeta između neuskladivih elemenata, ostaje čudak ni na nebu ni na

zemlji.

Zahvaljujući vještini u pisanju dijaloga, Marinković je uspio da prekrije navedene slabosti drame tako da se gledalac, koji je radnju pratio s priličnim interesom, pristupivši naknadnoj analizi, osjeti gadno nasamarenim. Kažem potrebna je doza hladnoće i kritičnosti, da se s "Glorije" odbaci sav njeni lijepi nakin (a na to je bez sumnje i vješta režija Bojana Stupice), te da se konačno ukaže ono što u biti i jeste: antiklerikalna propaganda.

m.r.

PRIOLOG LITERARNE SEKCIJE
UMJETNA KNJIŽEVNOST U GRADIŠĆU
Nikola Benčić

O sistematskom razvitku gradišćanske umjetničke književnosti u užem smislu, mi ne možemo govoriti. Ne zato što ne bi bilo sistematskog razvitka, već zato, što nismo imali jednog takvog "idealistu", književnog teoretičara, koji bi se bio dublje pozabavio periodama i koracima razvitka naše literature. Pravo da forme kao što roman, novela, pripovijetka i drama, nisu jako došle do izražaja, ili ako već da, interes je bio tako mali, da je taj koji je u sebi nosio oduševljenje i patriotizam i koji je htio dći naše literarno stvaranje na šira, dimenzije, morao zbog svoje uskogrudne okoline zašutjeti i zamuci. Nu takovih književnih radnika bilo je dosta malo, nije se vjerovalo, da se u djelima može imitirati bogatstvo i čar našeg dijalekta. Osuda, da naš dijalekat nije sposoban, da se na njemu pišu snažnija djela, nije bila opravdana, jer XX. stoljeće pokazuje, da se mogu pisati i djela proznog karaktera. Naš narod voli pjesme, stihove, gdje se pjeva o junastvu. Prozna forma u prošlosti došla je do izražaja u tzv. "scriptorezima".

Teškoće u dokazu našeg umjetničko-književnog razvitka u prošlosti sastoji se u tome, što mi jedva nešto znamo o pojedinim piscima ili pjesnicima. Najčešće znamo samo to, da je taj i taj pjesnik pisao pjesme svijetskog ili crkvenog karaktera. Ali od onoga što su oni napisali, nije nam se ništa sačuvalo, ili tek vrlo malo. To se sve na neki način zagubilo. Ako se paz netko trudio, da sakupi podatke o kojem pjesniku, onda se on morao oslanjati na sjećanje i pričanje naroda. Zato ova sačuvana djela nisu umjetničko-dokazne vrijednosti, već samo narodne vrijednosti.

Umjetničko je stvaranje započelo drugom polovicom šesnajstog stoljeća. Prvi poznati je:

Plečić Ivan Kitionich (Kontaniai). Oko 1560 postao je doktor mudroslovlja. Bio je podžupan mošonske županije, kasnije je postao kraljevski poslanik. Pisao je na latinskom jeziku. Djela: "Directo-Methodica", "Ex Derceto Tripartito", "Desuptarum et resolutarum". Umro je u Nagyszombatu 1619.

Pater Pave Senquicsay (1619-1672). Rodio se u Senquiczi. Bio je jedan od najznačajnijih ličnosti svoga vremena. Prevadjao je na mađarski i iz mađarskog. Najpoznatiji prijevod je "Zercalo svetog Bonaventura". Potpisivao se uvijek: "Vaš szluga va Goszpodinu Fr. Paulus Senquiczy, Minister Provincialis."

Pater Pavel plečić iz roda Lauris (franjevac, ? - 1667). On je jedan od onih radnika čijim se utjecajem stvorila Slavonska Custodija pod imenom: "Provincija sv. Ladislava-nova nastala". Na taj je način Slavonija isto tako kao i Ugarska mogla poslati svoje poslanike na požunski sabor. Sirijski biskup postao je 1662 g. te kasnije podbiskup Ljubljane. Napisao je knjigu: "Marianszka Kitica". Umro je u Ljubljani 1667 g.

Štefe Puslabonić (1651-1705). Rodio se u Nemetujvarý. U školi je podučavao gramatiku. Za vrijeme turskih ratova posvetio se misio-narskom radu. Kronika piše o njemu: "Pisao je hrvatske molitvene knjige". O njemu se zna i to, da je on svoje knjige pisao po gramatici slavnog sigetskog junaka Mikule Zrinjskog. Umro je 1705 g.

Benedich Pallatonich (franjevac, 1698-1754). Rodio se u Maloj Olovojni (Šopr. županija). Umro je u Djurskom samostanu 1754 g. On je bio prvi, koji je sakupio jedan dio narodnog blaga: narodne poslovice pod naslovom "Lexikom poslovice". No svoju knjigu nije mogao izdati, jer nije od nikog dobio potpore. Tako se ovo značajno djelo izgubilo, a on je počeo nadalje pisati na njemačkom jeziku. Djela na njemačkom jeziku izdana su 1731 g.

U ovo vrijeme počne školovanje pučanstva, te su za tu svrhu bile potrebne i odgovarajuće knjige. Prva takova knjiga bila je "Abeczeka", koju je izdao E. Kragel 1785 u Šoprunu, a koju je narod nazivao "Beczka". Ovu knjigu slijedi "Šilabikar" i druge.

Štefe Kuzmics (?-?). Rodjen je u Štrukocu. Pjesnik je i pisac. Kako je bio bolehljivi čovjek, to je mnogo filozofirao o smrti. Za svoj grobni kamen napisao je sam natpis, no štrakački stari cintor, gdje je Kuzmics zakopan i gdje se je taj nadgrobni natpis nalazio, danas više ne postoji. Na tom je mjestu danas vrt. Ali ta je pjesma ostala u nekom otpisu i koja nam danas služi kao jedini dokumenat naše stare poezije.

Grobni natpis Štefe Kuzmics-a
(slobodno prestavan)

Putnik, ako na vo tužno mesto zajdeš,
Ter zmed čuda grobov i k' ovomu dojdeš,
Da li do počiva ovde? ko b' se pital:
"Štefe Kuzmics župnik" odgovor bi zuznal.
V želežanskoj se je županiji rodil,
Va selu Štrukocu, kade j' školu hodil.
Ovde je ditinjstvo, veselo pribavil,
Ov prez brigov žitak, vred mu se j' raztalil.
Kada je mladenac, mužam v ruke dospil,
Dokljek k cilju dojde, čuda se je potil.
Učitelj a kašnje i rektor je nstal,
Verno je ditciem v-školi podučaval.
Zatim pak dvajset i oš četiri leta,
Kot duhovnik služil v-crikvi voga mesta.
Pisal je, o knjige, va svojem jeziku,
A i "Novi Zakon" neg na božu diku.
Poboljšal je stare, vse jačke crikvene,
Takaj ljudem vsake knjige molitvene.
Da se tužno srce i onda ubatri,
Kada smrt uzroči velike žalosti:
Je mrtvačke jačke vernikom si pisal,
Kaže, da j' pesništvo takaj rado imal.
I već drugačija pisma mu to kažu,
Da j' bogabojec bil bi svitlo razlažu.
Velika je škoda, mir dokonjal delo
Beteg mu je z ruke van izkinul pero.
Na zadnjega pak, prsna bol nemila,
V-pet deset šest letnoj starosti zničila.
Hodi krštjanski drug ter si peldu zami,
Kako da preživiš tvoj žitak na zemlji.
I blažen češ biti va žitku i smrti
Po goristanji stan češ najt va nebi.

Plemić Juraj Žigmond Lakitš (1739-1814). Rodio se u Palanci. Škole je pohađao u Kisegu, Gradetzu i Beču. G. 1770 postao je prvi rektor sveučilišta u Tirnavi. G. 1777 profesor je budimpeštanskog sveučilišta, ali je zbog svoje teške bolesti morao već u 1780 u mirovinu. Širio je josefinizam. Pisao je knjige o crkvenom pravu. Njegova latinska djela preveli su na španjolski jezik. Njegovo najznačajnije djelo je: "Justitio elementorum".

Dr. Miho Soretić. Smatra se da je on napisao prvi hrvatski rječnik pod naslovom: "Hrvatszki Recsник", oko 1747 g.

Jožef Fitzko (1772-1843), Utjemeljitelj hrvatske knjige u Gradišću. Rodio se u selu Boriče. G. 1802 prisički farnik. Neke ga ovako opisao: "Nizak, u pleci širok, čvrst, čovjek, zvanredne mudrosti i ravnog srca." O njemu piše Miloradić:

O ne name se oglejte
Gori, ne va dniku!
Joži Fitzki Prisičanu
Njemu dajmo diku.

On je bil otac narodu,
Sunce va škurini;
Spominak mu posvetimo
Kot zahvalni sini.

Ljudi se ga bojali, ali pored toga i ljubili. Najpoznatije knjige su mu: "Hiža zlatna", "Marinsko cvetje", "Sveto pismo", "Razlaganje velikoga Katekizmuša". Osim toga poznate su mu "prisičke knjige". Bio je poznati pjevač. On je bio prvi ilirac među gradišćanskim Hrvatima.

Kletuš Gašparić. Gradišćanski martir. Težio je, da se Madjarska odcijepi od Habsburgovaca. Zato je 1848 stupio u hrvatsko-medjumursku vojsku. Poslije revolucije morao se ulagati i po svijetu skitati. G. 1853 ulovili ga i osudili na smrt.

Štefe Ginzler (1815-1869). Bio je školnik u Frakanavi, Borištofu, Radoczu i Židanu, odakle su ga g. 1857 izagnali iz sela zbog tuce. Umro je od pića 1869. Ja mislim da je Ignac Horvath temu za svoju melodramu "Školnik Zvonar" uzeo iz njegovog života. U ovoj drami lijepo možemo vidjeti kako se izgubi jedan vrijedan čovjek, jedan čovjek koji dušom i srcem za narod radi, a narod mu plati dobro s najgorim. Izagna ga iz sela zbog sujeverstva. I taj čovjek koji je do sada bio primjer narodu, izgubi svoju nadu, ufanje u dobro i predaje se piću a ovo ga tragično svlada.

Medjutim Štefe je Ginzler bio jedan od onih pjesnika, koji su znali zašto pišu. Neke su mu pjesme i danas poznate. Narodu je bila naročito poznata "Jačka od Štefe Ginzlera, nigdašnjega V-Boristofkoga školnika."

Mate Karall (1827-1911). Bio je otac i učitelj svoga naroda. Bio je dobar poznavalac našeg jezika. Rodio se u Velikom Borištofu. Kapelan je bio u Pandrofu, a g. 1856 postao je Franik u Filežu. Iste je godine imenovan za esperesa, a g. 1892 postane kanonikom. Biskup ga htijede premjestiti u grad, no on je ostao vjeran svom narodu i nije otišao u grad.

Prvo vece prozno djelo u Gradišću napisao je Mate Karall pod naslovom "Crtice iz seoskog života". Zatim je napisao "Povest Ugarske", bio je urednik kalendara "Sv. Familija". Njemu u spomen piše Mate Miloradić ovako:

Crtaj, crtaj, starče Milovene!
Vraći rodu i narodu rane,
Goni s puta pijuke i vrane,
Zbudjaj duše gluhe i zape! 1

Gašpar Glavanić (1833-1872). Rodjen je u Štikapronu. Bio je profesor u Šoprunu. Poznat je kao pjesnik i pisac. Umro je u Voristanu. Evo jedan mali odlomak iz njegovog pjesništva:

Vi, vse moje čuti bolje,
 Divi diku glasite,
 Večkrat zmožnoj majki božjoj
 Spominak ponovite.
 Nit je jezik, nit je čovik,
 Mudar i dostojan dost
 Ki bi zvisit, vredno dičit,
 Mogal M rije vridnost.

Ivan Berlakovich (1838-1893). Rodio se u Velikom Borištofu. Za svećenika bio je posvećen g. 1862. U Koljnovu je postao ešperes. Umro je u Trajštofu. Knjige: "Evangelaska i sveta štenja na vse nedilje i svetke crikvenoga leta", "Mala biblija" i "Povest i razširerevanje živih očenašov društva."

Miho Naković (1840-1900). Rodio se u Borištofu, u tkačkoj porodici. Učitelj je bio u Židanu, Frakanavi, Šiklošu i Selegszantou. U Kolnovu je napisao "Prirodopis", "Duhovni vjenac" i "Crikveni jačkar". Volio je šalu, pa je često poiskao i krčmu, koju je veselo opjevao, na pr. u pjesmi "Jačka od rebar".

Ignac Kovač. Rodjen je u Vedešinu 1840 g. Kapelanom je bio u Svetici i u Pandrofa. Poznate knjige: "Utjemeljenje gjurske biskupije", "Pervi gjurski biskup", "Ugerski Sion", "Perva doba ugerske katoličanske crikve" i "Pripetjenje klosterske opatije."

Ivan Mužković. Rodjen je 1848 g. U Židanu je bio farnik. Iz madjarskog je prevadjao na hrvatski jezik. Knjige: "Prirodopis", "Lipe pelde Bogu zapretne ditce", "Sveto pismo". U hrvatskim je novinama pisao pod imenom 'Plet'. (Nastavit će se).

NIKO TUKEĆE NA VRATIH...

Niko tukeće na vratih.
 U sobi sam ja
 moje knjige i kipi
 i zvuki stalnog tuketanja.

Soba, i hodnik za vratih
 dva su svita, ja
 moje knjige i kipi
 ki se odjekuju tuketanju.

Onda človik za vratih
 koga ne poznam
 moji susjedi i njihove sobe
 i ljudi na placi.

I.L.S.

NEKOLIKO RIJEČI O HRVATKIM IMENIMA SELA U AUSTRIJI

Kao što ekonomska geografija otkriva bogatsva neke zemlje, tako isto i imena mjesta mogu dati odgovor na mnoga ne samo geografska, nego i etnografska i slična pitanja.

Upoređujući imena mjesta Gradišćanskih Hrvata sa našim imenima mjesta pronašao sam, ne samo slične nego i istovjetne nazive, koja je činjenica po sebi vrlo zanimljiva i može poslužiti i za razjasnjenje mnogih problema, koji su vezani uz kompleks pitanja Hrvata u Austriji.

Ne pretendirajući na bilo kakvu analizu i proučavanje problema niže navodim 81 zemljopisna imena mjesta Hrvata u Austriji, uspoređujući ih sa našim imenima da bi tako, ukazujući na zanimljivost ove usporedbe, potakao nekoga na daljne i dublje proučavanje.

Imena mjesta Austrijskih Hrvata crpio sam iz ovih knjiga:

1. Fran Kurelac: "Jačke" - Zagreb 1871.
2. Dr. Mate Ujević: "Gradišćanski Hrvati" - Zagreb 1934.
3. Ivan Dobrović: "Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeta u novoj domovini" - Beč 1955.

Nisam uporabio topografsku kartu Austrije, jer premla u većini (oko 50) ovih mjesta uglavnom borave Hrvati, ipak su službeni nazivi njemački, osim Podgorja (njemački Podgoria) za koje su mjesto Nijemci prihvatili hrvatski naziv.

Imena sela u FNR Jugoslaviji našao sam u "Imeniku mjesta" - Beograd 1956.

U pogledu naziva hrvatskih imena sela u Austriji, koji ih sijećaju na staru domovinu, ja sam, sva meni poznata imena mjesta gradišćanskih Hrvata podijelio na četiri skupine, a imena, koja ih ne sijećaju u pogledu jezične sličnosti sa nazivima u staroj domovini, u jednu skupinu i to kako slijedi:

a. Nazivi mjesta, koji ih sijećaju stare domovine.

1. Nazivi, koji su slični onima u staroj domovini:

U Gradišću:

Kod nas:

1. Cimof - kod Mostara Cim, kod Bosanskog Petrovca Cimeše.
2. Cindrof - kod Varaždina Cinderi.
3. Čajta - kod Bihaća Čajići.
4. Donja Pulja - kod Varaždina Gornja Poljana, u Istri Pula ili Pulj.
5. Filež - kod Jajca Vileši.
6. Frankanava - kod Čakovca Frankanovec.
7. Ključarevac - kod Vojnica Ključar.
8. Mučindrof - kod Splita Muč.
9. Nova Gora - kod Siska, Krapine, Sarajeva i Zenice - Gora.
10. Otava - kod Rniša Otavice.
11. Pinkovec - kod Čakovca i Varaždina Benkovec, u Dalmaciji Benkovec.
12. Poljaneci - kod Ludbrega Poljanec.
13. Prašcevo - kod Križevaca Prašcevac.
14. Prvane - kod Perušića Prvan.
15. Punić - kod Titove Korenice Bunić.
16. Rasporak - kod Zenice Raspočje i kod Rijeke Rašpor.
17. Rausar - kod Kostajnice Rausovac.
18. Rupiše - kod Skradina Rupe.
19. Sabara - kod Plaškog Saborsko.
20. Santalek - kod Labina na poluočoku Istri Santalezi.
21. Stinjaki - kod Jablanice i Otočca Stinica.
22. Sv. Mihajlo - kod Titove Korenice Mihaljevac i u Hrvatskom Zagorju Mihovljan.

23. Šeškut - kod Sunja Šaša, a kod Banja Luke Šeškinovci.
24. Širokani - kod Šibenika Široke i Širotići kod Pule.
25. Šuševo - kod Trebinja Šuše.
26. Tobaj - u Bosni Doboju.
27. Vardeš - u Bosni Vareš.
28. Velike - u Pisarovini i kod Požege Velike.
29. Veliki Medveš - u Zagrebu Medveščak.
30. Vincet - kod Jajca Vinac.
31. Začje Selo - kod Slunja Začev Varoš.
32. Žabje Selo - kod Novog Mesta u blizini Žumberka Žabja vas.
33. Žamar - u Žumberku Žamarija.
34. Žarnovica - kod Splita Žrnovnica.

2. Nazivi, koji su isti onima u staroj domovini:

1. Bandol - kod Travnika.
2. Belo Selo - kod Delnica.
3. Dubrava - kod Zagreba, Križevaca, Rijeke, Splita, Šibenika i Janjine.
4. Jezero - kod Plaskog i Bihaca.
5. Katalena - kod Bjelovara.
6. Lipovac - kod Banja Luke, Vinkovaca i kod Zvornika i Lipovca.
7. Marof - kod Čakovca i Zagreba.
8. Novi Grad - kod Obrovca u Istri i Podravine.
9. Novo Selo u FNRJ ima ih 60, a u Narodnoj republici Hrvatskoj 4 i to kod Slunja, Gospića, Čakovca i na Braču.
10. Podgorje - kod Vrgin Mosta.
11. Sv. Mikula - kod Novog u Hrvatkom Primorju.

3. Nazivi sa oznakom narodne pripadnosti:

1. Bosnjak Brig
2. Hrvatski Cikljin
3. Hrvatska Čenča
4. Hrvatski Haseš

b. Nazivi mjesta, koji ih ne sjećaju stare domovine:

1. Bajngrob	10. Kalištrof	19. Pandrof
2. Celindrof	11. Klimpuh	20. Rohunac
3. Cogerštof	12. Lajtica	21. Stari Hodaš
4. Cundrava	13. Lakindrof	22. Štikapron
5. Čemba	14. Longitolj	23. Trajštof
6. Geca	15. Mali Borištof	24. Uzlop
7. Gerištof	16. Malištof kod Cimofa	25. Veliki Borištof
8. Hakerberg	17. Malištof kod Sabare	26. Vorištan
9. Harastoš	18. Panjgert	27. Vulkaproderštof

Gore sam naveo sva meni poznata imena i navedena imena ne-sumnjivo daju mnogo zanimljive gradje za daljne proučavanje, te predpostavljam, da bi detaljna analiza mogla otkriti još daleko više zanimljivih pojedinosti i usporedjenja.

Kako mi je poznato, ovo pitanje do danas u našoj literaturi nije bilo tretirano, jedino što je dr. M. Ujević u svojoj, naprijed citiranoj knjizi, izvršio nekoliko usporedjenja, pa je prilazenje problemu i sa ove strane vrlo zahvalno.

Nikola Ivanović, Split